

Мирјана
РАЦКОВИЋ

МЕМОРИЈАЛ НАДЕЖДЕ ПЕТРОВИЋ, ОСНИВАЊЕ И ПОЧЕЦИ: ИДЕОЛОШКО-ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ

УДК: 316.75:7.01(497.1)„196“ ; 06.064(497.1)„196“

АПСТРАКТ: У тексту се анализира друштвени, идеолошки и политички аспект оснивања и установљења ликовне манифестације Меморијал Надежде Петровић, везе политике и уметности, утицај локалних политичара, подршка републичке и савезне власти, али и локалних друштвено-политичких организација, установљење „самоуправних“ награда из чачанских предузећа, као и други идеолошко-политички упливи у ову ликовну манифестацију на њеним почецима током шездесетих година 20. века.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Меморијал Надежде Петровић, манифестација, уметност, политика, изложба, одбор, награда

Наредне 2010. године навршава се 50 година од оснивања Меморијала Надежде Петровић, престижне манифестације на нашој ликовној сцени.¹ Посматрано из ове перспективе, манифестација је одавно превазишла локалне оквире и достигла више него завидан ниво не само на пољу уметничког значаја, већ и у уметничкој продукцији, критичко-теоријском приступу, друштвено ангажованој позицији, па и самом културном догађају. Данас, у сусрет јубиларној 25 изложби,² сви стручни актери везани за ову манифестацију³, као и ликовна публика, могу очекивати не само квалитетну изложбу, већ и свеобухватно ангажован приступ целом пројекту. Меморијал⁴ је освојио и задржао водећу улогу на уметничкој сцени која се протеклих деценија мењала од југословенске, преко српске, па до ликовне сцене европског југоистока. Ово је потпуно природан пут, ако се има на уму жеља и тежња саме Надежде Петровић⁵ – јединство јужнословенског уметничког простора.⁶

- 1 Први Меморијал Надежде Петровић приређен је 1. септембра 1960. године.
- 2 Наредни 25. Меморијал Надежде Петровић планиран је за септембар 2010. године;
- 3 Уметници, ликовна критика, теоретичари уметности, селектори, кустоси и други чиниоци уметничке продукције.
- 4 На основу усмене изјаве С. Санадера дате аутору текста почетком априла 2009. године, назив изложби дао је Божидар Златић, тадашњи начелник за културу среза, приликом прелиминарних разговора у вези са оснивањем манифестације.
- 5 Надежда Петровић (Чачак, 1873 – Ваљево, 1915), најмаркантнија личност српске модерне уметности с почетка XX века.

Самоуправно надахнут почетак

Тема ове анализе нису конкретне изложбе Меморијала, њен ликовни, односно уметнички аспект, већ идеолошко-политички аспекти и друштвено-политички контекст у коме је манифестација настала и правац у коме се развијала.

Прва изложба из 1960. године, из перспективе оснивачких идеја, говори да нису само културни и уметнички разлози били пресудни за настанак и подршку овој манифестацији. Оснивачким актом⁷ дефинисани су циљеви и задаци Меморијала Надежде Петровић.⁸ Немамо намеру да се бавимо том административном, али свакако битном историјском чињеницом, већ пажњу усмеравамо на идеолошко-политичке аспекте у датим друштвеним околностима. Они су били у потпуно истој равни са уметничким, а из данашње перспективе и одређене историјске дистанце, за неке од оснивача можда чак и важнији.

Идеја о овој манифестацији потекла је из Народног музеја, а о томе се размишљало још од постављања бисте Надежде Петровић⁹, да би се разговори на ту тему интензивирали 1959. године.¹⁰ Идеју о покретању једне такве ликовне манифестације пласирали су људи из града који су били непосредно везани за културу и уметност. Главни иницијатор је био Слободан Санадер, тадашњи директор Музеја. Санадерову идеју су из локалних стручних кругова свесрдно подржали историчар уметности Радомир Станић и сликар Богић Рисимовић Рисим, други музејски радници и још неки људи из града повезани са установама културе (председник музејског одбора Вук Петронијевић¹¹, али и други појединци). Њихов осећај за афирмацију ликовног дела Надежде Петровић и настављање традиције југословенских уметничких изложби¹², кристално је јасан, с обзиром да је реч о особама које су непосредно или посредно везане

- 6 Надежда Петровић је један од иницијатора Југословенских уметничких изложби с почетка XX века. Под југословенским простором није подразумевала само државни оквир, већ читаво окружење словенског југа као духовни простор сличних народа и заједница.
- 7 *Одлука о оснивању Меморијала Надежде Петровић*, Народни одбор општине Чачак, бр. 01-11877/1 од 25. маја 1960. године, Међуопштински историјски архив Чачак.
- 8 Опширније о изложбама Меморијала видети у: Милица Петронијевић, *Меморијал Надежде Петровић, Двадесет изложби 1960-1998*, едисија НАСЛЕЂА, свеска 2, Уметничка галерија „Надежда Петровић“, Чачак, 1999.
- 9 Биста, аутора Ивана Мештровића, постављена је на платоу испред Гимназије 1955. године.
- 10 Слободан С. Санадер, *Предговор*, у: Милица Петронијевић, *Меморијал Надежде Петровић, Двадесет изложби 1960-1998*, едисија НАСЛЕЂА, свеска 2, Уметничка галерија „Надежда Петровић“, Чачак, 1999.
- 11 О Петронијевићевом свесрдном ангажовању у вези подизања споменика Надежди Петровић опширније у: Милош Тимотијевић, *Политика, уметност и стварање традиција (подизање споменика Надежди Петровић у Чачку 1955. године)*, Зборник радова Народног музеја XXXI, Чачак 2001.
- 12 Исто 6.

за уметност, односно онима који су се својим образовањем определили за бављење културном и просветном мисијом. Наравно, ту је и њихова жеља да се настави са, не тако безначајном, ликовном традицијом.¹³ Међутим, клима је била таква да се без непосредне политичке подршке ништа није могло ни започети, пласирати, нити реализовати, а још мање обезбедити континуитет трајања. „Различити облици притиска и контроле задржаће се кроз цео период педесетих, а шеста деценија биће у култури и уметности време готово свакодневних напора интелектуалаца да за свој рад изборе и прошире просторе слободнијег изражавања, свесни да све то у тадашњим јавним институцијама и форумима може да се обави једино под окриљем Партије и Државе.“¹⁴

Један од актера оснивања Меморијала Надежде Петровић пише: „Кад је Иницијативни одбор у свом раду наишао на велику подршку од стране општинских, средњих и републичких органа народне власти и кад је констатовано да постојећа ситуација просто диктира остварење ове идеје, онда се прешло на њену конкретизацију.“¹⁵ Све се срећно поклопило са почетком процеса децентрализације институција културе када се, крајем педесетих година, кренуло у пропагирање и подршку градовима у унутрашњости.¹⁶

Подршка од званичних политичких кругова није значила само осигуравање сигурног финансирања, мада ни то није безначајно. Она се више односила на званично одобрење из идеолошко-политичких кругова и друштвено-политичких организација. Превасходно се морао припремити терен на самом политичком нивоу, дакле код моћних појединаца у поменутиим друштвено-политичким организацијама, чија је реч значила **може** или **не може!**

У то време су малобројни културни посленици из града, делајући у таквим околностима, били апсолутно свесни свих могућих препрека и реперкусија, тако да нису ни покушавали да крену другачијим путем, односно да пођу од стручних кругова на републичком или савезном нивоу, већ се акција одвијала истовремено у два смера: са једне стране радило се на обезбеђивању стручне, а са друге на придобијању неопходне политичке подршке. Наравно, обе ситуације су подразумевале акцију и на локалном и на републичком и на савезном нивоу. Стручна подршка је обезбеђена без проблема и стигла је од Миодрага Б. Протића, управника Модерне галерије у Београду, и Алексе Челебоновића,

13 О ликовној традицији Чачка видети у: Слободан С. Санадер, *Уместо предговора у: Меморијал Надежде Петровић I изложба слика*, Чачак, 1960. /каталог изложбе/, и у: Драгана Божовић, *Развој ликовне културе у Чачку (Друштво ликовних уметника Чачка)*, едиција НАСЛЕЂА, свеска 5, Уметничка галерија „Надежда Петровић“, Чачак, 2005.

14 Јеџа Denegri, *Pedesete: Teme srpske umetnosti*, Svetovi, Novi Sad, 1993, 7.

15 Радомир Станић, *Меморијал Надежде Петровић*, у: *Меморијал Надежде Петровић I изложба слика*, Чачак 1960. /каталог изложбе/.

16 Услед слабе развијености културних институција у унутрашњости, Културно-просветна заједница Србије својим ангажовањем, а под покровитељством „одговарајућих државних фактора“, покушава да превазиђе такво стање (говорило се о тзв. „белим мрљама на културној мапи Србије“).

историчара уметности, иначе водећих теоретичара уметности и ликовних критичара тог времена. Обојица су, свесни потребе и велике важности инкорпорирања значајног уметничког дела Надежде Петровић у савремене ликовне токове, са великим ентузијазмом радили на подстрекавању стручних кругова, а прихватили су се и чланства у Организационом одбору. То су били конкретни кораци у реализацији прве изложбе. Међутим, пресудна подршка да се уопште крене у процедуру оснивања манифестације дошла је са локалног политичког нивоа, од инжењера Милорада Никшића, тадашњег председника Народног одбора општине Чачак. По речима Слободана Санадера, Никшић је апсолутно схватио значај и престиж једне такве ликовне манифестације која би покренула цео град, чиме би се прилично оскудне културне прилике, не само у граду већ и читавој регији, подигле на завидан ниво. То је, заправо, била најбитнија подршка оснивању манифестације (када посматрамо локални политички ниво). Наравно да је Никшићево више него активно учешће у организацији првог Меморијала, а и касније ангажовање око установљења те бијеналне изложбе, дало потребну политичку тежину која је показала и другим политичким активистима и целом миљеу блиском општинским (среским) властима да је у питању *нешто веома битно*. Без обзира што је формиран Организациони одбор од девет чланова¹⁷, са среским властима и председником општине Никшићем највише су контактирали Слободан Санадер и Богић Рисимовић Рисим, тако да се у „том ужем кругу заправо одлучивало о свему“.¹⁸ Индикативно је да је Никшић, једина политичка личност у том одбору, очито имао моћ да помогне у оснивању и реализацији, али и непосредан утицај и везу са политичким личностима из републичке власти.

Следећи корак био је обезбеђивање политичке подршке са републичког нивоа. Пример за то је, у таквим приликама уобичајена идеја о формирању тзв. Почасног одбора. Састав Почасног одбора Првог Меморијала је такав да се, без икаквог устезања, може говорити о потпуно политичком телу. Таквим саставом Почасног одбора обезбеђена је сигурна политичка потпора. Од 11 чланова тог тела само су двојица била из уско уметничких кругова¹⁹. Остали чланови су били политички функционери савезног, републичког и локалног ранга (већина без ближих додирних тачака са културом)²⁰. Станка Веселинов, иначе председник Савета за културу Народне Републике Србије, манифестацију је подржала прилично уздржано.²¹

17 Чланови су, поред М. Б. Протића, А. Челебоновића и М. Никшића, били и Слободан Санадер, Радомир Станић, Милена Ђукнић, Драгослав Пештерац, Благоје Радивојевић и Богић Рисимовић.

18 Изјава Милене Ђукнић-Икодиновић, чланице Организационог одбора, дата аутору текста у марту 2009. године.

19 Сретен Стојановић, вајар, и Вељко Петровић, директор Народног музеја у Београду.

20 Крсте Црвенковски, Милка Минић, Станка Веселинов, Радисав Недељковић, Милорад Никшић, Вучко Милошевић, Дојчило Митровић, Радован Биорац.

21 Изјава Слободана Санадера дата аутору текста у марту 2009. године.

Наравно да сам назив одбора говори о томе да се од њега није очекивало да се ангажује на конкретној реализацији прве изложбе. Међутим, његов састав значио је да се у локалним круговима, вероватно политичким, размишљало кога и зашто позвати у тај одбор. Предлози да се одређени политичари позову у Почасни одбор потекли су од више актера, мада су главну реч водили Слободан Санадер и Милорад Никшић. Поуздано се зна да је Крсте Црвенковски, секретар за просвету и културу СИВ-а, у одбор ушао на предлог С. Санадера, који га је лично познавао,²² а висока функција коју је обављао свакако је дала потребну *тежину* Почасном одбору. За чланство Милке Минић у одбору није била пресудна њена висока функција у савезним органима,²³ мада ни то није било небитно, већ се њено учешће подразумевало с обзиром на тесне везе са родним градом и познате притиске на локалне органе (било да се радило о комитетским пословима, кадровисању или сличним интервенцијама које су се беспоговорно прихватале!)²⁴ Сматрало се да она, у ствари, може бити кључна личност која би могла да обезбеди завидан уплив у политичке структуре и тиме са потребног друштвено-политичког нивоа утиче на значај манифестације. Такође је значајно и ангажовање Чачанина Дојчила Митровића, тадашњег директора Завода за издавање уџбеника Народне Републике Србије, који је својим друштвеним и политичким везама могао бити од помоћи. Поменути Станка Веселинов је позвана само због функције коју је обављала. Вељко Петровић и Сретен Стојановић су као чланови, без обзира на струку, укључени у одбор на иницијативу С. Санадера који их је лично познавао,²⁵ а они су, како је већ наведено, свесрдно прихватили да помогну оснивању тако важне манифестације. Остали чланови одбора су политичке личности на важним функцијама у срезу и општини, а да би се испоштовала прокламована самоуправљачка начела, за члана тако високог тела одабран је и један председник Радничког савета локалне фабрике!²⁶

Почасни одбор се никада званично није састао,²⁷ што је и логично. Уосталом, може ли се замислити седница одбора на коме равноправно о будућој ликовној манифестацији високог реномеа своје ставове износе савезни посланик Милка Минић, цењени вајар Сретен Стојановић, академик, и Радисав Биорац, председник Радничког савета Фабрике хартије у Чачку!? Почасни одбор су повременим личним контактима о текућим пословима

22 Изјава Слободана Санадера дата аутору текста у марту 2009. године. Санадер наводи да је Црвенковски био велики љубитељ наивне уметности.

23 Председник Одбора за просвету СИВ-а, посланик у савезним органима, отворила неколико изложби Меморијала.

24 Познате су и њене интервенције у вези са спомеником на Градском тргу и у вези са избором решења за споменик на Спомен-парку.

25 Са Вељком Петровићем је сарађивао од времена свечаног откривања бисте Надежди Петровић у Чачку 1955. године, а са Стојановићем приликом рада овог аутора на бисти песника Дуса 1958. године.

26 Радисав Биорац, председник Радничког савета Фабрике хартије у Чачку.

27 Изјава Слободана Санадера дата аутору текста у марту 2009. године.

и потребама обавештавали С. Санадер и Б. Рисимовић. Ови контакти су, изузимајући стручне послове у вези са изложбом које су решавали са Протићем и Челебоновићем, највише остваривани са Милком Минић и Дојчилом Митровићем из Почасног одбора и Милорадом Никшићем који је једини био члан и Почасног и Организационог одбора и који је лично сарађивао са већ поменутичким члановима.

Политика и уметност: аутохтоност изложбе

Већ је поменуто да је Меморијал у почетку имао два паралелна тока: политичко-идеолошки и стручни, тј. уметнички. Први се односио на организациона и финансијска, односно техничка питања функционисања манифестације, а други на стручну селекцију уметника и уметничких радова. Ова два тока се, уопштено говорећи, нису додиривала. Саме изложбе су приређиване без политичких притисака и конотација, што не значи да их повремено није било. Слободно би се могло рећи да је све око организације првих изложби било политички обојено, али да саме изложбе нису имале доминантан политички призив. Била је то ситуација коју је Миодраг Б. Протић, дугогодишњи управник Музеја савремене уметности, на уметничкој сцени тог времена препознао као „схему концентричних кругова“²⁸ – у средишњем кругу се налазе политички врх и одлуке, а уметност тек негде на спољним ободима удаљених, ширих кругова.

Када су у питању били селектирани уметник и уметничко дело, дакле ликовна продукција, у потпуности су истицани „аутономија, самобитност и мисија, његова домаћа и европска рецепција, ужа, догматска, унапред постављена дефиниција националне уметности, и, друга, отворена, која се не одређује а priori, према неком задатом моделу, већ утврђује а posteriori“.²⁹ Стручни кругови су, када је реч о првим изложбама Меморијала, ипак остали прилично идеолошки неиндоктринирани. Идеолошке обојености нема ни у самим текстовима образложења избора. Слушала се стручна реч, тј. предлози особа из уметничких кругова који су за стручне сараднике бирали тада водеће стручњаке. У прилог овоме иде и чињеница да чланови жирија за доделу награда никада нису били политичари, нити особе изван света уметности.³⁰

Аутохтоност и уметничког и селекторског дела манифестације Меморијал Надежде Петровић никада није била доведена у питање. Није било ни

28 Миодраг Б. Протић, *Нојева барка I*, Српска књижевна задруга, Београд, 2000, 333.

29 Миодраг Б. Протић, *Сликарство и вајарство XX века у: Историја српске културе*, Дечје новине, Горњи Милановац, Удружење издавача и књижара Југославије, Београд, 1994, 316.

30 Осим ликовних критичара, теоретичара уметности, научних сарадника (углавном историчари уметности), чланови жирија су, понекад, били и управници и директори галерија и музеја који по вокацији нису увек били из ове области. Занимљиво је да је члан жирија Првог Меморијала био и Добрица Ћосић.

притисака ни цензуре, а ако је и постојало то је, из данашњег угла посматрано, било занемарљиво. Суштина је да се ни политичари ни *стручни кланови* нису мешали. У организационе одборе, након прве изложбе, нису бирани политичари са виших нивоа. Одбори су и даље били мешовитих састава, а у њих су улазили локални политички функционери³¹, виђенији културни посленици (из Чачка или Београда)³² и људи од струке (углавном из Београда и из других република³³). Тако су били подељени и послови. Локални политичари су се бавили финансијским делом (обезбеђивање буџета за изложбу и награде), културни посленици техничком реализацијом (транспорт, путни трошкови, дочек и смештај уметника и сл.), а стручни тим³⁴ самом изложбом, дакле уметницима, сликама, поставком и другим. Наравно, није све било тако строго диференцирано. Међутим, није било или се бар не зна за случај да је из одређених политичких кругова наметано да се позове тај и тај уметник или да мора да се пише о том и том проблему на ликовној сцени. У односу на сам концепт и будући потенцијал Меморијала, а након одржане четири изложбе, и имајући у виду већу окренутост искусним и доказаним уметницима средње и старије генерације,³⁵ Јеша Денегри у уводном тексту каталога Петог Меморијала, поред стручних примедби (потреба за строжијим критеријумима селектованих дела, отвореност ка млађим ствараоцима, самосталне иницијативе организатора...), напомиње да је „*нужно... истаћи захтев да се Меморијал као инструмент културне политике друштва, и даље развија укорак са духом и потребама времена: за то ће бити потребна његова што савременија организациона структура*“.³⁶ Организациони одбор први пут није формиран на Осмом Меморијалу 1974. године, када све послове преузима Уметничка галерија „Надежда Петровић“, али уз ангажовање стручног консултанта из Музеја савремене уметности.³⁷

Ипак препознајемо ситуацију у којој је идеологија имала конкретније везе са изложбама Меморијала Надежде Петровић. Из уводног текста Радомира

- 31 На првих неколико изложби то су увек били Драгић Јовановић-Трале и Милун Лапчевић.
- 32 Новинари Александар Ненадовић и Благоје Радивојевић; сликари Божидар Продановић, Богић Рисимовић Рисим, Првослав Ђорђевић и Грујица Лазаревић; књижевници Ранко Симовић и Драгослав Грбић; директор Етнографског музеја Гвозден Јованић; секретар Заједнице културе Чачак Миломир Петровић; директори Галерије и Музеја Слободан Санадер, Стеван Секованић и Милован Вуловић.
- 33 Др Павле Васић, Вера Ристић, Мелита Стеле, Александар Басин, др Миодраг Коларић, Светлана Исаковић, др Штефка Цобелј и др.
- 34 На првим изложбама није било селектора, тако да су избор уметника вршили стручњаци који су чинили Стручну комисију. Она је, заправо, била инкорпорирана у Организациони одбор.
- 35 Тада су организатори још увек ишли на сигурно, без отворености за млађе ауторе и радикалније уметничке интервенције.
- 36 *V Меморијал Надежде Петровић, Уметничка галерија „Надежда Петровић“, Чачак, 1968. /каталог изложбе/*
- 37 Милица Петронијевић, *н. д.*, 28.

Станића, који се налази у каталогу изложбе Првог Меморијала, могу се добити важне чињенице и појашњења у вези са односом уметности и политике кроз призму очекивања изгледа и садржаја будућих изложби Меморијала.³⁸ Текст обилује идеолошким одредницама које се могу посматрати и као „језичка интерпретација својствена том времену“,³⁹ што је исправно уколико се у поменутом тексту анализирају само чињенице конкретно везане за изложбу, уметнике и експонате. У том случају поменута „језичка интерпретација“ смета анализи уметничких аспеката изложбе. Међутим, ако пажњу посветимо идеолошки обојеним реченицама, на више места у тексту наићи ћемо на појашњења која недвосмислено упућују на официјелне политичке ставове тог доба, односно на самоуправно-социјалистичка (утопијска! – прим. аут.) веровања о **култури за радног човека** и чувене флоскуле о **приближавању уметности радном човеку**. У вези с тим, типична је изјава коју је поводом отварања Првог Меморијала изрекао Ђорђе Андрејевић-Кун, иначе учесник изложбе: „Ја могу да похвалим акцију за оснивање „Меморијала Надежде Петровић“, поготово што је то иницијатива комуне града Чачка, укључујући ту и индустриски басен. То ће свакако имати одјека и утицаја и на остале градове и индустриска места па ће и они следити овај леп пример приближавања уметности радницима.“⁴⁰ Михаило Бошњаковић се доста касније, 1976. године, осврће на тему „културне потребе радног човека за истинским уметничким вредностима“ наводећи сву „парадоксалност ситуације“ и неке негативне конотације и по саму уметност и по ствараоце.⁴¹

Идеолошко-политички уплив у саму манифестацију направљен је поводом једне награде. Наиме, на Првом Меморијалу су установљене награде од којих се, поред стручних, као карактеристична издваја Награда Радничких савета. Радомир Станић је у поменутом тексту назива *Награда индустрије*. Сигурно да јој је то било првобитно име, а да је потом преиначена у *Награда Радничких савета*. При том њена суштина није промењена, што јасно говори о уклапању у наметнуту самоуправну терминологију. „Овакав однос предузећа чији су колективи дубоко заинтересовани за афирмацију ове тек рођене установе⁴² јесте особито и индикативно користан за брже и лакше формирање ликовног укуса и општег образовања радних људи. Када се томе дода да ће предузећа из својих средстава одвојити изванредан део за откуп уметничких дела за галерију,

38 Радомир Станић, н. д.

39 Јулка Маринковић, *Меморијал Надежде Петровић прва изложба слика: Реконструкција*, у 21. *Меморијал Надежде Петровић*, Уметничка галерија „Надежда Петровић“, Чачак, 2000. /каталог изложбе/

40 Милан Ђоковић, *Шта о Меморијалу кажу књижевници и сликари*, Чачански глас, бр. 35, Чачак, 17. септембар 1960.

41 Михаило Бошњаковић, *IX Меморијал Надежде Петровић*, Уметничка галерија „Надежда Петровић“, Чачак, 1976. /каталог изложбе/

42 Тада се Меморијал Надежде Петровић сматрао за новоустановљену институцију, тј. установу (прим. аут.).

на чијој се будућности одавно и озбиљно ради, онда је то доказ до које мере су заинтересовани органи радничког самоуправљања у погледу стварања услова за ефикасније и целисходније уобличавање културне физиономије савременог произвођача.⁴³ Из овог цитата закључујемо да су предузећа, односно радници, желели да додељују награду, јер су схватили да је реч о престижном ликовном догађају који ће им помоћи да се лично образују и унапреде своју средину, што би било разумљиво да се догађало на другој или трећој изложби Меморијала (када су већ имали прилику да виде изложбе и створе представу о значају манифестације и својим потребама у односу и на њу и на експонате савремене уметности). Али, органи радничког самоуправљања чачанских фабрика, који су касније опредељивали финансијска средства за ову награду, схватили су још пре прве изложбе о чему је реч! Наравно да је све унапред било решено сугерисањем из друштвено-политичких организација руководством предузећа која су то пребацила на Радничке савете.⁴⁴ Нема података да ли су Раднички савети добили било какву препоруку о додели награде након VII Конгреса Народне омладине Југославије, када се догодио „политички напад на апстрактну уметност“.⁴⁵ На основу награда додељених на Трећем Меморијалу 1964. године, дакле само годину дана након поменутог конгреса, изгледа да дате смернице нису забринуле ни оснивача, ни организаторе, ни радничке савете, што потврђује и Слободан Санадер. Међутим, Санадер се сећа и једне партијске комисије која је по налогу ЦК обилазила терен, па је приликом службеног обиласка Чачка посетила и изложбу Меморијала. Мијалко Тодоровић, високи партијски функционер и један од чланова те комисије, упутио је питање Милораду Никшићу у вези са Наградом Радничких савета: „Каква је то награда кад предузећа већ дају паре за порез, па се отуда узима новац и даје за културу?“⁴⁶ Ипак, о свим наградама је одлучивао стручни жири, мада је у њему формално седео и представник предузећа дародавца који, ипак, није био званични члан.⁴⁷ Реакција Крсте Хегедушића, једног од добитника ове награде, у духу је самоуправног размишљања: „Као стари социјалиста, веома сам се обрадовао награди радничких савета...“ Међутим, у даљој изјави стоји да је награда „неуобичајена“. Крајње сугестиван закључак стоји у опсервацији

43 Радомир Станић, н. д.

44 У наведеном тексту Станић напомиње да су „немали износи о којима су одлучивали раднички савети предузећа“. (Новчани износ те награде на Трећем Меморијалу 1964. године је био дупло већи од износа Награде града Чачка – Награда Меморијала износила је 250 000, Награда Радничких савета 200 000, а Награда града Чачка 100 000 динара).

45 У обраћању омладинским делегатима, 23. јануара 1963. године у Београду, Јосип Броз се осврнуо на „давање новца заједнице за нека такозвана модернистичка дјела која немају никакве везе са умјетничким стваралаштвом“. (Ješa Denegri, *Politički napad na apstraktnu umetnost početkom 1963. y: Šezdesete: Teme srpske umetnosti*, Svetovi, Novi Sad, 1995, 55)

46 Изјава дата аутору текста почетком априла 2009. године.

47 Догађало се да су предузећа откупљивала слике од аутора којима су додељивали награду.

новинара Комуниста, званичног гласила СКЈ): „Могли бисмо само пожелети да се овај контакт између индустрије и уметности даље усавршава, поред осталог и тиме што би жири који одлучује о избору дела за ову награду био састављен, бар већином, од оних чијим се средствима дело награђује.“⁴⁸

Занимљиво је како су се анахрона размишљања, која су тада била у духу времена, као што је прича о *Награди индустрије среза Чачак*, тј. „појава да индустрија постаје нека врста мецене и покровитеља ликовне уметности“⁴⁹, транспоновала на савремену уметничку сцену: данашње мецене су мултинационалне компаније које немају радничке савете, већ њихови менаџменти, из одређених разлога, издвајају новац за откуп уметничких дела.⁵⁰

Врло је лако у овоме препознати ход по сигурном, односно бежање од могућих додира текуће ликовне продукције са политиком. Стеван Секованић 1974. године наводи „утврђене навике да се по једном устаљеном систему бира одређен број излагача“.⁵¹ Касније се прешло на конкретне политичке методе такозваног избора по кључу, када је почело представљање селекција република и покрајина.⁵² Правило је било да се кључ мора поштовати, односно да се све републике и покрајине морају представити на изложби без обзира да ли је тренутна уметничка продукција на тим подручјима то заслуживала. А потом се ишло и на одређивање квоте, односно утврђивање броја уметника из сваке републике и покрајине, што је лимитирало селекторе. Но, такав начин избора је релативно кратко трајао.

Изгледа као да званични политички кругови (било локални или на вишим нивоима) нису били заинтересовани шта се на пољу саме уметничке продукције на Меморијалу догађа, иако су редовно били присутни, иако су држали говоре на отварањима, а локални функционери увек били у пратњи високих политичких функционера који су уснут посећивали изложбе у току званичних посета чачанском крају. Уметничка продукција је некако **пуштена низ воду**. Сигурно да је и отварање Музеја савремене уметности у Београду 1965. године, дакле институционализовање дела модерне уметности али и актуелне ликовне продукције, омогућило даље неометано одвијање ове манифестације. Мада, у периоду на који се ова анализа односи (шездесете године прошлог века), на изложбама Меморијала није било интригантних радова из домена

48 Зорица Туцаковић, *И Раднички савети –мецене*, Комунист, Београд, октобар, 1964.

49 Радомир Станић, *н. д.*

50 Стимлисање младих уметника, опремање пословног простора, олакшице од пореза и слично или, како је приметио С. Санадер, „награда радничких савета претеча данашњег спонзорства“ – видети фусноту 10.

51 Видети уводни текст Стевана С. Секованића у каталогу изложбе *VIII Меморијал Надежде Петровић*, Уметничка галерија „Надежда Петровић“, Чачак, 1974.

52 То је уведено тек током седамдесетих и осамдесетих година (селектор из БиХ бира уметнике из те републике, селектор из Словеније бира уметнике из Словеније...).

тзв. политичке уметности или ангажованости.⁵³ Можда се објашњење Лазара Трифуновића да наши уметници у контакту са авангардним делима европске и светске уметности нису преузимали њихову „идејно-друштвено-уметничку ангажованост, већ само њихову **форму**, или испитивања у вези форме“⁵⁴ може применити и на овај случај. Изложбе Меморијала су, по правилу, биле слика дешавања актуелне домаће ликовне продукције, али без намере да се баве авангардним појавама „које тренутно представљају сензацију за публику и критику“⁵⁵, већ се ишло на представљање уметника чији се рад везивао за „традиционалне форме ликовног израза“.⁵⁶ И тако, чак и када није имала **идејно-друштвено-уметничку ангажованост**, сама форма је била потпуно бенигна по политику.

Па ипак, у то време је постојао одређени прикривени призивок национализма, који се огледао у **коментарима у четири ока** високих политичара који су посећивали Чачак, па су одлазили и у куртоазне посете Галерији и изложбама Меморијала. Углавном се све сводило на **примедбе јавних радника** зашто нема овог или оног уметника на изложби, како то да су све награде добили уметници из једне републике⁵⁷, зашто није награђен нико из Србије⁵⁸ или зашто су све награде отишле сликарима који су избор једног селектора и слично. Слободан Санадер се сећа питања Слободана Пенезића-Крцуна док је стајао пред сликом уметника Јосипа Бифела: „*Зашто нема слика Милића Станковића, он је најбољи сликар? А ко је овај Јосип Бифел? Одакле је он?*“ Када је чуо да је уметник из Загреба, прекинуо је гледање изложбе и то пропратио неумесним коментаром. Организатори већ на следећу изложбу (1966. године) позивају Милића Станковића. Сигурно да се стручним круговима Станковић, познатији као Милић од Мачве, наметнуо својим радом и репутацијом коју је стекао током 1964. и 1965. године.⁵⁹ Упркос томе, не може да се заобиђе чињеница да позив стиже на првом Меморијалу након наведене примедбе.⁶⁰

53 О појму политичка уметност видети у: Miško Šuvaković, *Pojmovnik moderne i postmoderne likovne umetnosti i teorije posle 1950*, SANU, Prometej, Beograd–Novi Sad, 1999.

54 Lazar Trifunović, *Studije, ogledi, kritike*, 4 (priredio Dragan Bulatović), Muzej savremene umetnosti, Beograd, 1990, 201.

55 Видети уводни текст Стевана С. Секованића у катлогу изложбе *VIII Меморијал Надежде Петровић*, Уметничка галерија „Надежда Петровић“, Чачак, 1974.

56 Исто 55.

57 Већ на Другом Меморијалу излагали су уметници из Словеније и Хрватске, а потом су позивани уметници из целе земље.

58 Врло често се дешавало да све награде (понекад без оправдања) добију хрватски или словеначки уметници. Домаћи аутори и стручњаци су тихо негодовали, али и у политичким и ликовним круговима то се тумачило као уважавање, односно „излажење у сусрет гостима из далека“.

59 Тих година млади сликар Милић од Мачве (Белотић, 1934 – Београд, 2000) излази на европску и светску сцену и излаже у Женеви, Риму, Бечу, САД...

60 Мада је С. Пенезић-Крцун погинуо још у новембру 1964. године (у селу Шопић код Лазаревца под сумњивим околностима).

У текстовима које је штампа тада објављивала, а поводом изложби Меморијала, није било никаквих полемичких тонова нити коментара на поменуте теме, што је и те како разумљиво. Манифестацију су хвалили, наводила су се имена излагача, чланова Организационог одбора и жирија, а посебно су се истицала имена политичара (чак и маргиналних) који су присуствовали отварању или су касније посетили изложбу, што је за обавештавање јавности неретко било важније од садржаја саме изложбе.⁶¹ Актуелна културна политика на нивоу државе онемогућавала је озбиљније новинарске анализе, па се све преводило на терен „начина финансирања, управљања, самоуправљања, којим су чиновници потиснули стварне проблеме културе“.⁶²

Прве критичке назнаке и полемички тонови у односу на Меморијал који су дошли изван стручних кругова и који у основи нису имали за циљ ликовну проблематику, јавили су се знатно касније, током осамдесетих година прошлог века, када је политичка ситуација била знатно измењена.⁶³ Али и те критике су биле из другог и трећег плана, полузваничне и некако отупљене. Чак и када су примедбе и лоше оцене јавно изрицане, званичних консеквенци није било.

61 Поред општинских функционера, редован гост на отварањима била је и Милка Милић, а Меморијал су посетили и високи функционери Србије и СФРЈ: Светозар Вукмановић-Темпо, Лазар Мојсов, Мијалко Тодоровић, Слободан Пенезић-Крцун, Жарко Веселинов, Милојко Друловић. Гости су често били и званичници локалних комитета, нпр. секретари Општинског СК Чачка и околних општина (Краљево, Ужице), као и Среског комитета СК.

62 Миодраг Б. Протић, *Нојева барка I*, Српска књижевна задруга, Београд, 2000, 528.

63 Чак и у познатим полемикама о „нарушеном самоуправљању“ и припајању Галерије Народног музеју, Меморијал се уопште није помињао.

Memorial of Nadezda Petrovic, Foundation and Beginnings: Ideological-political Aspects

The following 2010 year is 50th anniversary of founding of Nadezda Petrovic Memorial, a prestige art manifestation at domestic scene, which is devoted to a painter Nadezda Petrovic (Cacak 1873 – Valjevo 1915), the most distinguished personality of Serbian Modern art at the beginning of XX century. The topic of this analysis is not its primary artistic aspect – exhibition of the Memorial, but sociopolitical context in which the manifestation was created. The main initiator of this manifestation was Slobodan Sanader, director of the National Museum in Cacak. His idea was supported by Radomir Stanic a historian of art and a painter Bogic Risimovic Risim, other workers from the museum and some other people from the town connected with cultural institutions. However, social climate was of that kind that without direct political support nothing can be achieved begins, realize, and what is more - continue and last. It was a lucky coincidence that at the same time at the end of 50s a process of decentralization of cultural institutions was recommended and support in province towns started. Support by official political circles meant not only safe funding but it was more official approval from ideological-political groups and socio-political organizations. A crucial moment was support from the local political level.

At its beginnings the Memorial had two parallel streams: one political-ideological and other professional i.e. artistic. The first was concerned with organizational and financial questions, while the other was concerned with professional selection of artists and artistic works. Exhibitions were held without political pressures and connotations, which does not mean that they did not exist at all, but autochthony of artistic part of the manifestation was never questioned. Official political circles (either local ones or higher ones) were almost uninterested in the events from the field of art production.

Mirjana RACKOVIC

Mémorial de Nadezda Petrovic, sa fondation et ses débuts: aspects idéologiques-politiques

L'année prochaine 2010 s'achèveront les 50 ans de la fondation du *Mémorial de Nadezda Petrovic*, manifestation d'arts plastiques prestigieuse sur la scène de notre pays qui est consacrée au peintre Nadezda Petrovic (Cacak 1873 – Valjevo 1915), personnalité la plus marquante de l'art moderne serbe du début du XXème siècle. Le thème de cette analyse ne sont pas les expositions concrètes du Mémorial, c'est-à-dire son aspect primaire-artistique, mais son contexte socio-politique duquel la manifestation provient. L'initiateur principal de la fondation de cette manifestation fut Slobodan Sanader, directeur du Musée national à Cacak de ce temps. Son idée fut soutenue par l'historien artistique Radomir Stanic et le peintre Bogic Risimovic Risim, par d'autres employés du musée et encore par certaines personnes de la ville liées avec les institutions de culture. Toutefois, le climat social fut tel que sans soutien politique direct rien ne put être de façon idéale ni placé, ni commencé, ni réalisé, et encore moins lui procurer la continuité de sa durée. Tout coïncida avec certaines circonstances lorsqu'à la fin des années cinquante on commença à propager et soutenir les villes en province pour actionner le processus de décentralisation des institutions de culture. Le soutien de la part des milieux politiques officiels ne signifia pas seulement l'assurance d'un financement sûr, mais le soutien concerna plus l'autorisation provenant de milieux idéologiques-politiques et d'organisations socio-politiques. Le soutien décisif provint du niveau politique local.

Le Mémorial eut à ses débuts deux cours parallèles: un fut politiquement-idéologique et l'autre expert, c'est-à-dire artistique. Le premier concerna les questions d'organisation et de finances, et le second la sélection experte des artistes et des œuvres d'art. Les expositions furent quand même préparées sans pressions et sans connotations politiques, ce qui ne veut pas dire qu'il n'y en eut pas occasionnellement, et le caractère autochtone de la partie artistique de la manifestation ne fut jamais remis en question. Les milieux politiques officiels (qu'ils furent locaux ou à des niveaux plus élevés) ne furent presque pas intéressés pour les événements sur le secteur de la production artistique même.

Mirjana RACKOVIC

**МЕМОРИЈАЛ
НАДЕЖДЕ
ПЕТРОВИЋ**

I ИЗЛОЖБА СЛИКА

СЕПТЕМБАР ❖ 1960 ГОДИНА ❖ ЧАЧАК

*1. Насловна страна каталога Првог меморијала Надежде Петровић
из 1960. године*

Погасни одбор

КРСТЕ ЦРВЕНКОВСКИ
секретар за просвету и културу СИБ-а

МИЛКА МИНИЋ
претседник Одбора за просвету СИБ-а

СТАНКА ВЕСЕЛИНОВ
претседник Савета за културу НР Србије

ВЕЉКО ПЕТРОВИЋ
Академик, директор Народног музеја у Београду

СРЕТЕН СТОЈАНОВИЋ
Академик, вајар

РАДИСАВ НЕДЕЉКОВИЋ
претседник Народног одбора среза Чачак

Инж. МИЛОРАД НИКШИЋ
претседник Народног одбора општине Чачак

МИЛОРАД МИТРОВИЋ
секретар Среског комитета СК среза Чачак

ВУЧКО МИЛОШЕВИЋ
претседник Среског одбора ССРНЈ среза Чачак

РАДИСАВ БИОРАЦ
претседник Радничког савета фабрике хартије у Чачку

ДОЈЧИЛО МИТРОВИЋ
директор Завода за издавање уџбеника НРС

Састав Почасног одбора Првог Меморијала

зећа јесу не само прилог индустрије сликарству већ истовремено још више озбиљан корак приближавању уметности радном човеку. Овакав однос предузећа чији су колективи дубоко заинтересовани за афирмацију ове тек рођене установе јесте особито и индикативно користан за брже и лакше формирање ликовног укуса и општег образовања радних људи. Кад се томе дода да ће предузећа из својих средстава одвојити извешан део за откуп уметничких дела за галерију, на чијој се будућности одавно и озбиљно ради, онда је то доказ до које мере су заинтересовани органи радничког самоуправљања у погледу стварања услова за ефикасније и целисходније уобличавање културне физиономије савременог произвођача.

Физиономија и тематика следећих изложби Меморијала, које ће се приређивати сваке друге године, биће одређене и дефинисане конкретним условима, али у сваком случају

Факсимил дела текста Радомира Станића из каталога Првог меморијала